

ZRÍNYI MIKLÓS HALÁLÁNAK 350. ÉVFORDULÓJÁRA

PÁLFFY GÉZA

KÖLTŐ ÉS HADVEZÉR?

A politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós különbélelojalitásai és identitásai¹

Poet and General?

Different Loyalties and Identities of Political, Soldier and Poet-Writer Miklós Zrínyi

It was exactly 350 years ago that Miklós Zrínyi – one of the main dignitaries and politicians of the 17th-century Hungarian–Croatian Kingdom, a military thinker and war-lord, poet and writer – died in a tragic hunting accident in the forest at Kursanec near Čakovec. Historical works on his manifold activities could fill a library, mainly because of the fact that the aristocrat, generally known by Hungarians as a poet and war-lord, and identified by the Croats as Nikola Zrinski Čakovečki or Ban Miklós Zrínyi, became a paradigmatic figure of Hungarian and Croatian literature, history and national remembrance in the 19th and 20th centuries. The image about him, however, is not a uniform one, thus it is more appropriate to speak about different Zrínyi-images of different periods and research directions.

Tracing back Zrínyi's loyalties and identities the paper seeks answers to the questions how it is possible that Hungarian, Croatian and even Austrian patriots have regarded Zrínyi's oeuvre as their own, why did Hungarian and Croatian national romantics, Hungarian revisionists and devoted communists think high of him. By outlining the given framework of states which determined Zrínyi's career, that is the place the Hungarian–Croatian Kingdom had in the Central European Habsburg Monarchy, and by summing the recent researches, the author claims that due to the politician, soldier, poet and writer Zrínyi's different loyalties and identities, positions, marriages and estates he was a highly determining member of the political-military elite of both the Hungarian–Croatian Kingdom and the Habsburg Monarchy. His career vividly demonstrates that the loyalty to the dynasty and the ruler was compatible with "patriotism" in the mid-17th century, that is, the protection of the interests of the Kingdom of Hungary and those of the Hungarian and Croatian "feudal nations" was compatible with the efficient service of different patrias.

Géza Pálffy: doctor of the Hungarian Academy of Sciences, research fellow, research team leader of the *Lendület* Programme, exploring the history of the 16–19th century history of the Hungarian crown and coronations (HAS Research Centre for Humanities, Institute of History). Main research area: the Habsburg Royal Court and the Hungarian Orders, Hungarian aristocracy in the Early-Modern Age, coronations in Hungary and the Hungarian crown, Hungarian and Croatian anti-Ottoman border defence system, history of the Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the 16th and 17th centuries. He has published numerous monographs and hundreds of articles. E-mail: palfgy.geza@btk.mta.hu

Keywords: Miklós Zrínyi, Central European Habsburg Monarchy, Hungarian–Croatian Kingdom, political-military elite, loyalty, identity

¹ Problémafelvető tanulmányunk előadás-változata 2014. november 18-án, Budapesten a „Határok fölött – Nemzetközi tudományos konferencia Zrínyi Miklós halálának 350. évfordulóján” című tudományos ülés első szekciójában hangzott el.

*Az utókor változó Zrínyi-képei:
a „költő és hadvezér” sokrétű megítéléséről*

350 évvel ezelőtt, a Csáktornya melletti kursaneci erdőben tragikus vadászbalesetben elhunyt a XVII. századi Magyar–Horvát Királyság egyik legnagyobb formátumú főmél-tósága és politikusa, katonai gondolkodója és hadvezére, költője és írója, Zrínyi Miklós. Sokrétű tevékenységéről könyvtárnyi irodalom áll rendelkezésre, mindenekelőtt annak köszönhetően, hogy a magyarok által általában *költő és hadvezér*ként, a horvátok által pedig többnyire *Nikola Zrinski Čakovečkiként*, azaz *csáktornyai Zrínyi Miklósként* vagy Zrínyi Miklós bánként emlegetett arisztokrata a XIX–XX. században a magyar és horvát irodalom, történelem és nemzeti emlékezet paradigmaticus alakjává vált. A róla kialakult kép azonban nem egységes, így helyesebb részben korszakonként, részben kutatói irány-zatonként vagy diszciplínánként változó Zrínyi-képekről beszélni.² Az elmúlt kétszáz esztendőben ugyanis a mindenkori tudomány és politika – saját céljai jegyében – Zrínyit eltérő hangsúlyokkal, sőt olykor túlzásokkal mutatta be. Megítélése ugyanis gyakran nem vagy elsősorban nem saját kora viszonyrendszerében és kimagasló tevékenysége alapján, hanem az utókor különféle elvárásainak megfelelően történt.

Zrínyit – s tegyük hozzá: hős dédapját is – a XIX. században éppúgy használták az osztrák birodalmi patriotizmus képviselői, miként a magyar függetlenségi politika és történetírás vezéralakjai. A XVIII. században a jezsuita történetírók a horvát bánt számon tartották, mint politikust és katonát, magyar költőként azonban csak a XVIII. század végén, a XIX. század elején fedezték fel, s ekkor vált a magyar irodalmi kánon meghatá-rozó alakjává. Ezt önmagában jól jelzi, hogy írásunk első alfejezetének címe is – ugyan csupán idézőjelben – „költő és hadvezérnek” titulálja, pedig Zrínyi életében az irodalmi munkásság (még egészen kiemelkedő jelentősége ellenére) sem állt – egy XVII. századi politikai hadvezér esetében nem is állhatott – a legelső helyen. Az 1848-as márciusi if-jak egyike, Vasvári Pál a költőről készült életrajzában azután már a magyar függetlenség szimbólumává emelte Zrínyit. Tudós utódai később őt is gyakorta „túllicitálták”. A XX. század második felére a magyar hadtudomány szerint Zrínyi az önálló magyar hadsereg felállításának legelső szorgalmazója lett,³ így őt még a kommunista államvezetés is elfo-gadta. Ezt jól jelzi, hogy 1955 tavaszán miniszteri utasításra a korábbi Honvéd Akadémia felvehette a nevét.

Ugyanebben a függetlenségi szemléletben a romantikus történetírói irányzat képvi-selői a legutóbbi időkig a horvát bánt úgy mutatták be, mint aki nem csupán az osz-mánokkal, hanem a bécsi udvarral szemben is küzdelmet folytatott Magyarország füg-getlenségéért, egy a Habsburg Monarchiától független, önálló nemzeti királyságért.

² Az alábbiakra a hatalmas újabb Zrínyi-irodalom (elsősorban *Bene Sándor, Klaniczay Tibor, Kovács Sándor Iván, Perjés Géza és R. Várkonyi Ágnes* monográfiai és tanulmánykötetei) mellett lásd frissen *Hausner Gábor: Változó Zrínyi képeink* című, a Gyalókey-körben 2014. április 8-án, Budapesten elhangzott előadását, valamint az előző jegyzetben említett nemzetközi Zrínyi-konferencia 2014. november 18-i második és novem-ber 19-i ötödik szekciójának referátumait.

³ Még a Zrínyi-képet számos ponton meghatározóan árnyaló kiváló hadtörténész, Perjés Géza is így gon-dolta az egyik legújabb hadtörténeti összefoglalóban. „Önálló magyar nemzeti hadsereg-re van szükség, és ehhez az adóügy megreformálásával kell a pénzügyi alapokat megermenteni...” – vélte szerinte Zrínyi. *Perjés* 2003. 121. o.

Zrínyi Miklós, Jan Thomas festménye, 1662/63.

Sőt, e koncepció szerint – miként még magam is így tanultam az egyetemen – Zrínyi nevezetes téli hadjáratát 1664 elején az Udvari Haditanács engedélye nélkül, azaz a bécsi hadvezetéstől függetlenül hajtotta végre.⁴ Ám a két világháború között példaként emlegették őt a revizionizmus képviselői is, amint Hausner Gábor előadásában nemrég érzékletesen bemutatta.⁵ Az 1970-es évektől pedig történetírásunk előbb a törökök kiűzésének egyik apostolává, majd a rendszerváltást követően olykor még Európa egész sorsát is alakító személyiséggé tette.⁶ Mindezen elméletek napjainkig meghatározó hatását szemléletesen jelzi a 2014 őszén megjelent hatodik osztályos, új történelemtankönyv összegzése: „Zrínyi életét az önálló magyar hadsereg felállításának és a törökök kiűzésének szentelte.”⁷ S akkor még nem beszéltünk arról, hogy a magyarok mellett a horvátok is egyik legnagyobb nemzeti hőjüknek tekintik, sőt, volt olyan időszak, amikor a magyar és a horvát történelmi emlékezet formálói egymással versengve egyenesen küzdelmet folytattak érte. Az utóbbin napjainkra szerencsére már nagyobbra is túljutunk.⁸

Joggal merül fel a kérdés, miként lehetséges, hogy Zrínyit egyrészt magukénak tudják-e érezni magyar, horvát vagy akár osztrák birodalmi patrióták, nagyra értékelték-e magyar és horvát nemzeti romantikusok, magyar revizionisták és meggyőződéses kommunisták, másrészt vizsgálják évtizedek óta magyar, horvát, osztrák, német és olasz irodalmárok, történészek, hadtudósok, filozófusok és művészettörténészek. Az alábbi írás erre próbál választ keresni – természetesen elsősorban a történész szemszögéből – Zrínyi lojalitásainak és identitásainak eredve nyomába.

A figyelmen kívül hagyott keretek:

*a Magyar–Horvát Királyság a közép-európai Habsburg Monarchiában*⁹

Zrínyi kimagasló tevékenységének túlzásoktól mentes megítélését a legutóbbi időkig elsősorban az hátráltatta, hogy az egyik legmeghatározóbb dolgot nem vette figyelembe vele kapcsolatban a kutatás. Nevezetesen azokat az egykorú államkereteket, amelyekben élt és alkotott. Pályáját és lojalitásait ugyanis csakis akkor érthetjük meg, ha őt nem a magyar vagy a horvát nemzetépítés jegyében, nem az Osztrák–Magyar Monarchia problémáinak, s nem a Trianon vagy az 1945 utáni Magyarország politikai vezetése által befolyásolt történetírás szemszögéből ítéljük meg. Zrínyinek ugyanis egészen más keretek között kellett sokrétű pályáját befutnia, mint 1918 utáni politikusutódainak. Egyfelől az

⁴ Miként ezt néhány éve még az egyik legmértvadóbb összegzés is állította: „Ismereteink szerint az uralkodó és a Haditanács engedélye nélkül.” és „A magyar szakirodalomban egyöntetű a vélemény, hogy a Habsburg kormányzat nem akarta a téli hadjáratot, nem a Haditanács központi rendelkezésére, hanem Zrínyi kezdeményezésére gyűltek össze a magyar csapatok is.” R. Várkonyi 2005. 606. o. és 606. o.: 98. jegyzet.

⁵ Lásd még Horváth 1987. 63–147. o.

⁶ Régi írásait több helyen árnyalva, új szemléletben R. Várkonyi 2010.

⁷ *Sólyom – Nagy – Tarnóczai* 2014. 88. o.

⁸ Erről tanúsodik az alábbi öt – részben magyar–horvát, részben horvát–magyar, illetve nemzetközi vállalkozásban készült – tanulmánykötet (időrendben említve): Povijest obitelji Zrinski 2007.; A Zrínyiek a magyar és a horvát történelemben 2007.; Militia et Litterae. Die beiden Nikolaus Zrínyi und Europa 2009.; Politička, kulturna i društvena djelatnost Zrinskih i Frankopana u Hrvatskoj 2011.; Susreti dviju kultura: Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti 2012.

⁹ A XVI. század kapcsán e szemléletben szóltam: Pálffy 2010., ill. újabban a XVII. századra vonatkozóan: Pálffy 2014.

1526. évi mohácsi csata utáni fél évszázadban kialakult, döntően új államigazgatási rendszer keretében, másfelől tisztségeinek és birtokainak megfelelően, végül családja hagyományait folytatva neki nem egy, hanem *három állam* színpadán kellett politizálnia, helyt állnia, maga, famíliája és országai érdekeit érvényesítenie. Egyrészt a Magyar Királyság elitjében, másrészt a magyar állammal 1102 óta uniót alkotó, ám egyre több szuverenitásra vágyó Horvát Királyság rendiségében,¹⁰ harmadrészt pedig abban a közép-európai Habsburg Monarchiában, amelyhez a magyar–horvát állam közös uralkodóiknak köszönhetően a XVI. században szorosban csatlakozott.

Ebben az új államszövetségben viszont a kül-, had- és pénzügyek évszázadokon át túlnyomórészt közösek voltak. Emiatt önálló magyar hadseregről a kora újkor legjelesebb magyar–horvát hadtudósa *reálisan* nem gondolkodhatott, s minden bizonnyal nem is gondolkodott, sokkal inkább egy a törökellenes végeken bármikor bevethető, magyar katonákból álló, állandó mozgó haderőben, aminek egész életében nap, mint nap tapasztalta hiányát, s amelynek finanszírozására ott állhattak volna a Habsburg Monarchia erőforrásai is. Ez utóbbi nem ugyanazt jelenti. Míg az előbbire csakis egy önálló magyar nemzetállamban lett volna lehetőség (ilyen azonban a XVII. századi Európában egyetlen egy sem létezett, miként önálló osztrák, cseh vagy horvát haderő sem), az utóbbi a törökellenes határvédelem és a magyarországi hadügyek modernizációjával akár a monarchia kereteiben élő Magyar Királyságban is reálisan megvalósítható lett volna.¹¹ S noha önálló magyar hadügyről a XVII. században még nem beszélhetünk, Zrínyi Miklós teljes joggal tartható a magyar nyelvű hadtudományi irodalom megeremtőjének, mikén ezt a legfrissebb kutatások újfent határozottan megerősítették.¹²

Zrínyinek szinte egész életét mindennapos veszélyekkel teli helyzetben kellett leélnie. A XVII. századra ugyanis az oszmán–törökök előrenyomulásának köszönhetően a magyar–horvát állam egyfelől egyre csekélyebb területre apadt, amely Kanizsa 1600. évi elvesztése miatt éppen a Zrínyiek muraközi családi birtokainál volt a legszűkebb, alig néhány tucat kilométer.¹³ Másfelől, miként az 1663–1664. évi háborúra vonatkozó legújabb kutatások jelzik, az 1680-as évekig, azaz a Habsburgok jelentősebb létszámú állandó hadseregének kialakulásáig és egy európai diplomáciai-katonai koalíció létrehozásáig az Oszmán Birodalom Magyarországon egyértelműen komoly erőfölényben volt.¹⁴ A török kiűzéséről az 1660-as években csupán az utókor történészeinek vágyálmaiban lehetett szó.

¹⁰ Újabbban vö. Pálffy 2002. és Molnár 2012.

¹¹ Vö. Czigány 2004.

¹² Zrínyi hadtudományi munkásságára friss szemléletben, számos korábbi toposzt árnyalva: Hausner 2013.

¹³ A Muraköz kutatásával magyar részről újabbán Végh Ferenc, horvát oldalról Nataša Štefanec és Hrvoje Petrić foglalkozik. Lásd előadásait a 2014. november 18–20-i Zrínyi-konferencián.

¹⁴ Erről tanúskodnak a 2014. május 15–17-én, Szentgotthárdon és Vasváron tartott, „Szentgotthárd – Vasvár 1664. Háború és béke Zrínyi Miklós korában. Nemzetközi konferencia a szentgotthárdi csata és a vasvári béke 350. évfordulója alkalmából” című és a 2014. október 15–17-én, Egerben szervezett, „Várostromok és Közép-Európa Zrínyi Miklós (1620–1664) korában” című konferenciák előadásai és vitái, valamint Czigány István referátuma (A furcsa háborútól a nagy háborúig, 1661–1664) a 2014. november 18–20-i Zrínyi-konferencián.

Az aktívabb oszmánellenes fellépés (amit Zrínyi oly gyakran hangoztatott) és a törökök kiűzése között óriási a különbség! Különösen akkor, ha a korszak legjelentősebb magyar–horvát hadvezérének igen számottevő katonai sikert, sőt, európai hírnevet hozó téli hadjárata ellenére az 1663–1664. évi háború békefeltételeit Vasváron egyértelműen az oszmánok diktálták.¹⁵ S rögtön tegyük hozzá: néhány éve már az is közismert, hogy téli hadjáratot a horvát bán nem Bécs engedélye nélkül vezetett.¹⁶ Sőt, a török területekre irányuló nagyszabású diverziós akció tervét 1663 nyarától a bécsi hadvezetés tagjai (közük Raimondo Montecuccoli tábornok¹⁷) egyenesen Zrínyivel együtt – nem kizárt, hogy éppen az ő javaslatára – dolgozták ki. Ezt a magyar egyházi elit vezetője, Lippay György esztergomi érsek is támogatta,¹⁸ majd maga a *Hofkriegsrat* rendelte a német birodalmi és egyéb külföldi hadakat a bán mellé, aki sikeres akciójáról folyamatosan tudósította a bécsi és grazi hadi kormányzatot.

Zrínyi terveivel ellentétben a téli hadakozás ugyan nem érte el teljességgel célját, hiszen a törökök – noha komoly nehézségekkel – az elpusztított területeken is képesek voltak felvonulni, az ostromlott Kanizsát felmenteni, Zrínyi-Újvárt lerombolni, majd egészen a Rábáig menetelni, a hadjáratnak – az oszmán felvonulás számottevő nehezítésén túl – volt egy ez ideig kevésbé figyelembe vett, döntő következménye és sikere: nevezetesen, hogy a Belgrádnál telelő Köprülü Ahmed nagyvezír eredeti terveit megváltoztatni kényszerült, s 1664. évi hadjáratát nem a Duna mentén Győr, Pozsony és Bécs ellen, hanem a Dél-Dunántúlon vezette. Az oszmán erőfölény miatt ugyan 1664 nyarán Zrínyi reményei nem váltak valóra (Kanizsa ostroma eredménytelen volt,¹⁹ Mura menti várát a törökök lerombolták, birtokait hadak pusztították), a téli hadakozás indirekt módon valójában megmentette Magyarországot! Amennyiben ugyanis a jelentős túlerőben lévő nagyvezír 1664. késő tavaszán a Duna mentén lendül támadásba, az oszmán–Habsburg békét bizonyosan nem Vasváron, hanem feltehetően Bécs alatt vagy legrosszabb esetben magában a császárvárosban kötötték volna meg.

Mindezek ismeretében véleményem szerint Zrínyi kapcsán nemcsak a történeti szakmunkák, hanem az új kísérleti történelemtankönyv túlzó állításait is érdemes lenne árnyalni. Különösen, hogy ez nem változtatná meg a teljes joggal igen pozitív Zrínyi-képünket, csupán az utókor különféle elvárásainak szemszögéből hangolná át Zrínyi-regisztereinket valóságosabbá és korhűbbé.

¹⁵ Lásd Tóth Hajnalka előadását (Oszmán–Habsburg diplomáciai lépések a béke megteremtésére [1662–1664]) az előző jegyzetben említett tanácskozáson, 2014. május 17-én, Vasvárott.

¹⁶ Erről bő félváltizede már alábbi írásomban szóltam: Pálffy 2007. 58. o., vö. még B. Szabó János e szám-beli közleményét.

¹⁷ Zrínyi és Montecuccoli viszonyára a korábbiaknál objektívabban, új szemléletben: Nagy – Hausner 2011. 679–740. o.

¹⁸ Egészen frissen lásd Tusor 2014. 166–168. o.

¹⁹ Kelenik József a 2014. november 18–20-i Zrínyi-konferencián a témáról tartott előadásában (Zrínyi és a kanizsai vár ostroma 1664-ben) egyenesen eleve kudarcra ítélt, rossz politikai döntésnek nevezte Kanizsa ostromának vállalását.

*Határok fölött – egy kiemelkedő magyar–horvát politikus,
hadvezér és költő–író lojalitásai és identitásai²⁰*

A téli hadjárat új értelmezése Zrínyi lojalitásai szempontjából is sokatmondó. A XVI–XVII. században ugyanis igazi ritkaságnak számított, hogy egy nagy török háború idején a bécsi hadvezetés egy magyar–horvát arisztokrata javaslatát vegye figyelembe, majd rendeljen parancsnoksága alá idegen hadakat. Ez tehát nem Zrínyi történetírásunkban oly gyakran emlegetett bécsi udvar általi mellőzéséről, hanem éppen ellenkezőjéről, kiemelkedő elismertségéről tanúskodik. Ugyanezt jelzi az is, hogy 1663 őszén még a nagy háború közepette is civakodó magyar nagyurak, Nádasdy Ferenc országbíró és Batthyány Kristóf dunántúli főkapitány katonai hatásköri konfliktusát I. Lipót végül úgy oldotta meg, hogy a Dunántúlon a horvát–szlavón bánt nevezte ki a betegeskedő nádor, Wesselényi Ferenc országos főkapitányi posztjának ellátására.²¹ Ám ugyancsak ezt mutatja, hogy a téli hadjárat Habsburg-házi elismeréseként, 1664. június 24-én IV. Fülöp spanyol király odaítélte Zrínyinek az egyik legnagyobb presztízzsel rendelkező világi lovagrendet, az Aranygyapjas Rendet, melyet Magyarországon korábban csakis nádorok nyertek el, és amely egyet jelentett az európai arisztokrácia legelőkelőbb elitjébe való bekerüléssel.²² Végül nagyrészt ugyanezt tükrözi Zrínyi teljes karrierje is, hiszen ő olyan lojalitásrendszer kialakítására volt képes, amely mind a magyar, mind a horvát államban, mind a monarchia vezetésében számára újabb és újabb elismeréseket hozott.

Egy legújabb, mégpedig egy amatőr kutatótól származó felfedezés szerint az 1620. május 3-án, azaz nem 1-jén (mint eddig tudtuk), Csáktornyán született²³ Zrínyi karrierjét egyszerre építette mindhárom államban. A grazi, nagyszombati és bécsi jezsuitáknál folytatott tanulmányai és egy itáliai utazás után 1637. december 30-ától már III. Ferdinánd császár kamarása volt, ami egyértelműen jelezte a Habsburg-udvarhoz való szoros kötődését. Ez különösen igaz annak ismeretében, hogy a XVII. század legjelentősebb magyar főmértóságai közül legfiatalabban ő kapott kamarási kulcsot, miközben gyermekként örökölhette apja (György) királyi lovászmesteri posztját, azaz egy országos főmértóságot is. 1640. május elejétől azután, ugyancsak apját követve, már a magyar király légrádi és muraközi örökös (fő)kapitánya lett. A Magyar és a Horvát Királyság határrégiójában fekvő, már a XVII. században is sok tekintetben a horvát területekhez kötődő Muraköz védelme egyszerre szolgálta két országa, ám egyúttal saját birtokainak oltalmazását is. A *bonum publicum* szolgálatát így egyeztetette össze Zrínyi a *privatum*-mal, miként egykoron dédapja is tette, akinek az első magyar nyelvű eposzban állított maradandó emléket. Ám Zrínyi hamarosan a monarchia hadszínterére is kilépett: 1642–1644-ben horvát és magyar lovasezredekkel vett részt a harmincéves háborúban. Szolgálati elismeréséről tanúskodott, hogy 1646. január 26-án a kialakulóban lévő Habsburg állandó hadsereg vezérőrnagya (*Generalfeldwachtmeister*) lett – miként egyike legkorábbi portréja is mutatja.²⁴

²⁰ Az alábbiakról részletesebben szoltam: Pálffy 2007. 52–59. o.

²¹ A téma teljességre törekvő összegzése: Pálffy 2013.

²² Minderre lásd Martí Tibor kutatási eredményeit az *Irodalmi Magazin* Zrínyi Miklóst bemutató 2014. évi különszámában (megjelenés alatt).

²³ Hanák 2013. 31–32. o. és legújabban Hanák 2014. 58–61. o.

²⁴ Cennerné 1997. 104. o.: D 1. tétel.

Eddigi ismereteink szerint ő volt az első magyar arisztokrata, aki ezt a címet viselhette, azaz az első magyar császári tábornok!

Egy bő esztendő múlva, 1647–1648 fordulóján, azaz csupán 27 évesen Zrínyi – apjához és dédapjához hasonlóan – elnyerte a nádorrá választott horvát bán, Draskovics János posztját, miközben megtarthatta muraközi kapitányságát is. Így az 1640-es évek végétől Zrínyi már egyszerre volt a Habsburg-dinasztia állandó hadseregének főtitkárja, a Magyar Királyság második főméltósága, a horvát–szlavón rendek első embere, miközben kincstári támogatással védelmezhetette saját birtokait. Azaz egyszerre szolgálta a *Regia Maiestas*, a *Corona Hungarica*, a *Natio Hungarica*, valamint a magyar és a horvát *Patriája* érdekeit, s mindezeket *privatumával* is képes volt összeegyeztetni. Tisztségei és lojalitásai így határok fölött álltak, s mindig az adott helyzetben kellett eldöntenie, hogy éppen melyik regisztereit erősíti fel.

Noha kevésbé közismert, 1659. december közepétől Zrínyi Miklós már titkos tanácsos (*geheimer Rat*) is volt.²⁵ Azaz tagja a Habsburg Monarchia legfelső tanácsadó grémiumának! Mégpedig ugyancsak első között (nevezetesen Pálffy Pál országbíró mellett²⁶) azon magyar arisztokraták sorában, akik nem Magyarország nádorai voltak, hiszen az utóbbiak – az esztergomi érsekek mellett – a XVII. században már úgymond hivatalból viselték a titkos tanácsosi titulust. Így, amikor 1660 márciusában, majd 1662 tavaszán a Titkos Tanács és a magyar politikai elit együtt tárgyalta meg a török háború kérdését, Zrínyi – nem tévedés – nem a meghívott magyarok, hanem a titkos tanácsosok között foglalt helyet.²⁷

Másként fogalmazva: előkelő magyar–horvát országos és rendi tisztségei (horvát–szlavón bán, magyar királyi lovászmester és magyar tanácsos) mellett Zrínyi a monarchia vezető politikai és katonai elitjének is tagja volt. Ezzel a korban csaknem páratlanul számító udvari elismertséggel is magyarázható, hogy Zrínyi-Újvár felépítését is eltűrték – sőt támogatták – neki,²⁸ pedig ez kétségkívül sértette az oszmánokkal kötött békét, majd ezért lehetett ő 1663 őszén a Dunántúlon a nádor helyett országos főkapitány, és bízhatta rá – mint tapasztalt határvidéki katonára – az általa régóta védelmezett Muraköz előterében a Haditanács a téli hadjárat vezetését, mégpedig Wolfgang Julius Graf von Hohenlohe generálissal együtt.²⁹ Ám egy ilyen kaliberű politikus még azt is megtehetette, hogy céljai eléréséhez a Német-római Birodalom fejedelmei között keressen szövetségeseket, akár a bécsi udvar döntéseinek komolyabb befolyásolása érdekében is.³⁰ A legújabb kutatások alapján úgy tűnik, hogy a komolyabb konfliktusok dacára Zrínyi bécsi udvar iránti lojalitása nemigen ingott meg. Kivételt talán egyedül 1664 júliusa–augusztusa jelenhetett, amikor Lippay érsekkel együtt határozottabb törökellenes fellépést, valamint ennek érdekében – a téli hadjárhoz hasonlóan – saját maga parancsnoksága alá reguláris csapatok

²⁵ A korábban ismert 1660. évi dátumot nemrég *Toma Katalin* pontosította 1659. december 15-ére, amikor Zrínyi Bécsben esküt tett tisztére: *Toma* 2010. 870. o. 129. jegyzet.

²⁶ Részletesen lásd *Fundárková* 2003.

²⁷ Vö. *Pálffy* 2004.

²⁸ A vár jelentőségére és felépítésére új források alapján friss szemléletben: Zrínyi-Újvár emlékezete 2012, valamint lásd még a 2014. november 18–20-i Zrínyi-konferencia ötödik (hadtörténeti) paneljének referáriumait.

²⁹ Újabbán vö. *G. Etényi* 2008. 437–464. o.

³⁰ *R. Várkonyi* 2010. 202–228. o.

Elias Wiedemann rézmetszete Zrínyiről, 1646-ból, a köriratban tábornoki címével

rendelését követelte.³¹ Erre azonban a szentgotthárdi csata, majd még inkább a vasvári béke megkötése miatt nem került sor, amit ő és az érsek mellőzésnek érezhettek.

Zrínyi családi és nyelvi kötődése is jóval sokszínűbb volt, mint azt általában bemutatják. Déd- és nagyapjához hasonlóan ugyanis tisztségei mellett feleségei szintén ízig-vérig a Habsburg Monarchia elitjéhez, mégpedig nemzetek feletti arisztokráciájához kötődtek.³² Bár első feleségének neve *horvátosan* cseng, Drašković Mária Euzébia édesanyja az ismert *stájer* családból származó Anna Veronika Freiin von Eibiswald volt, miközben apja (Gáspár) magyar tanácsosi címe és szlavóniai birtokai ellenére a stájerországi Luttenberg grófja is volt. Így a Zrínyi magyar nyelvű verseiben Violaként emlegetett feleség sem Magyar- vagy Horvátországban, hanem Grazban született, keresztszülei stájer főnemesek voltak, sőt 1646 februárjában az esküvőt sem magyar vagy horvát földön, hanem a Draskovicsok braunecki várában, Stájerországban tartották.

Fiatalon elhunyt (1650) feleségét követően Zrínyi második házastársát még előkelőbb körből, egyenesen a bécsi udvartartásból választotta. Maria Sophia Löbl édesanyja a neves horvát–magyar családból származó Ráttkay Anna Katalin volt, azaz őbenne is egyszerre csordogált *osztrák, horvát és magyar* vér. Édesapja, a stájer származású Hans Christoph Löbl ugyanakkor 1629-től haláláig a bécsi császárváros helyőrségének parancsnoka és néhány esztendőn át az Udvari Haditanács elnöke volt – ám 1625-től magyar indigenátussal is rendelkezett, mégpedig a Bethlen Gábor erdélyi fejedelem elleni hadakozásokban tanúsított szolgálatainak köszönhetően. A horvát bán, az egyik legnagyobb magyar hadtudós és legjelesebb költő tehát a Habsburg Monarchia osztrák „hadügyminiszterének” leányát vette feleségül! Az esküvőre 1652. április 22-én szintén nem Magyarországon, hanem a bécsi *Schottenkirchében* került sor.

Végül érdemes kiemelni azt a jól ismert tényt, hogy a családi kötődések mellett Zrínyi nyelvi identitásrendszere is sokszínű volt, amiről közismerten sokszínű, igen gazdag könyvtára is tanúskodik.³³ *Magyar* és *horvát* anyanyelve mellett a Magyar Királyság hivatalos nyelvét (a *latint*), a Habsburg Monarchia közvetítő nyelvét (a *németet*) is magas szinten bírta, s emellett még *olaszul*, sőt valamelyest *törökül* is tudott. E nyelvi sokszínűség ugyanakkor a nemzetek feletti arisztokrácia esetében egyáltalán nem volt ritkaság.

Mindezen lojalitásokat és identitásokat persze nem volt könnyű összeegyeztetni – különösen, hogy Zrínyi nem mindig tudta érdekeit Bécsben, Pozsonyban, Zágrábban vagy Grazban teljességgel érvényesíteni, vagy mikor Zrínyi-Újvár kapcsán összetűzésbe keveredett a bécsi hadvezetéssel, az elavult nemesi felkelés kapcsán pedig a magyar rendekkel – hogy csak néhány példát említsünk. Noha különféle lojalitásainak köszönhetően határok fölött politizálhatott, az egykori haditanácselnök sógoraként, császári táborokként és a közös Magyar–Horvát Királyság egyik legfőbb méltóságaként nem lehetett könnyű elviselnie, hogy Bécsben és Pozsonyban nem mindig adtak úgy a szavára, ahogy ő elvárta. Mindezek következtében mind politikusként, mind katonaként, mind íróként –

³¹ Lásd *Tusor Péter* előadását (A történeti Zrínyi-kutatás perspektívái címmel) a 2014. november 18–20-i Zrínyi-konferencia második paneljében.

³² Az alábbiakra lásd *Pálffy* 2007. 55–57. o., vö. még a magyar szakirodalom számára alig ismert csehországi Zrínyiekre újabban *Bűzék – Jakubec – Král* 2009.

³³ A Bibliotheca Zriniana 1991., valamint vö. Monok István előadását a 2014. november 18–20-i Zrínyi-konferencia első paneljében.

lojalitásait és identitásait különféle helyzetekben eltérő módon „regisztrálva” – gyakran egészen különböző szerepekbe kényszerült. Ennek ismeretében érdemes lenne a jövőben alaposabban megvizsgálni, hogy a költőként és íróként is hallatlanul tehetséges Zrínyi irodalmi identitása – a személyes sorsával összefüggő események és belső vívódások mellett – nem amiatt olyan markáns és szenvedélyes,³⁴ hadtudományi és politikaelméleti munkássága pedig nem amiatt annyira egyedülálló³⁵ és ambiciózus álmokkal teli, hogy a tényleges napi politikában az említett három állam és a különféle rendi csoportosulások eltérő érdekei, valamint a *publicum* és a *privatum* teljességgel sohasem voltak összeegyeztethetők, a korabeli állami, politikai és hadszervezeti keretek pedig nehezen voltak megváltoztathatók?

Véleményem szerint ugyanakkor az újabb kutatások ismeretében az már bizonyosnak látszik: az irodalmi és hadtudományi munkásság alapján a főméltóság, politikus és hadvezér *tényleges* tevékenysége nem rekonstruálható, az előbbi területek kiemelkedő jelentősége és erőteljes hangja viszont talán éppen a politikus, katona és arisztokrata különféle lojalitásainak gyakran feloldhatatlan összeütközésével is magyarázható. Mindezek ismeretében a jövőben talán helyesebb lenne a „költő és hadvezér” helyett egyszerre (ám elsősorban a következő sorrendben) *politikus, katona és költő-író* Zrínyiről beszélnünk, az ezeket a regisztereket vizsgáló diszciplínák határait pedig – Zrínyit követve – az eddigieknél is határozottabban átjárnunk. Zrínyi cselekedeteit ugyanakkor érdemes lesz saját levelei és művei mellett a Habsburg Monarchia vezető családjai, a magyar és a horvát rendek legfőbb irányítói, a bécsi és grazi központi kormányzervek, a Magyar Udvari Kancellária és a pozsonyi Magyar Kamara iratai, valamint a korabeli követjelentések közvetett forrásanyaga alapján is vizsgálni.³⁶

Kié Zrínyi?

Az újabb kutatások alapján – úgy érzem – kijelenthető: a politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós különféle lojalitásainak és identitásainak, tisztségeinek, házasságainak és birtokainak köszönhetően egyszerre volt igen meghatározó és elismert tagja a Magyar–Horvát Királyság és a Habsburg Monarchia politikai-katonai elitjének. Pályája érzékelten bizonyítja, hogy a XVII. század közepén a dinasztia és az uralkodó iránti hűség összeegyeztethető volt a „hazafisággal”, azaz a Magyar Királyság, a magyar és horvát „rendi nemzetek” érdekeinek védelmével és több pátria eredményes szolgálatával. Éppen emiatt joggal lehet rá büszke minden magyar és horvát, sőt osztrák és közép-európai állampolgár, minden szigetvári, zágrábi vagy csáktornyai lokálpatrióta! S éppen emiatt vizsgálhatják a jövőben is egyszerre magyar, horvát, osztrák, olasz és más nemzetiségű történészek, hadtudósok és irodalmárok. Zrínyi ugyanis összeköt, és nem szétválaszt. Határok fölött összeköthet napjainkban is országokat, nemzeteket, politikusokat, tudósokat és hétköznapi embereket egyaránt. Éppen bemutatott sokarcú lojalitásának és identitásának köszönhetően. Joggal közös hősünk tehát! Mindannyiunké! Órizzük meg a jövőben is ekként!

³⁴ Vö. Zrínyi Miklós összes művei 2003.

³⁵ Hausner 2013.

³⁶ Két újabb kísérlet ilyen törekvéssel: Pálffy 2013. és Tusor 2014.

BIBLIOGRÁFIA

- A Bibliotheca Zriniana 1991. A Bibliotheca Zriniana története és állománya / History and Stock of the Bibliotheca Zriniana. Szerk. *Klaniczay Tibor*. Budapest, 1991. (Zrínyi-Könyvtár IV).
- Bůžek – Jakubec – Král* 2009. *Václav Bůžek – Ondřej Jakubec – Pavel Král*: Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků. Praha, 2009.
- Cennerné* 1997. *Cennerné Wilhelmb Gizella*: A Zrínyi család ikonográfiája. Budapest, 1997.
- Czigány* 2004. *Czigány István*: Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe. Budapest, 2004. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum millenniumi könyvtára 4.)
- G. Etényi* 2008. *G. Etényi Nóra*: Wolfgang Julius Hohenlohe Zrínyi-kultusza. In: Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban. Szerk. *G. Etényi Nóra – Horn Ildikó*. Budapest, 2008. 437–464. o.
- Fundárková* 2003. *Anna Fundárková*: Tajný radca Pavol Pálfi. In: Pálfióvci v novoveku. Vzostup významného uhorského šľachtického rodu. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 20. mája 2003. Ed. *Anna Fundárková – Géza Pálffy*. Bratislava–Budapest, 2003. 47–62. o.
- Hanák* 2013. *Hanák Béla*: Genealógiai tévedések a XVI–XVII. századi arisztokrata családoknál. In: *Matrikula: A Magyar Családtörténet-kutató Egyesület kiadványa*, 3. (2013.) 4. sz. 15–33. o.
- Hanák* 2014. *Hanák Béla*: Zrínyi Miklós születésének körülményei. In: *Költő, hadvezér, államférfi Zrínyi Miklós 1620–1664*. Szerk. *Rostás Tibor*. Budapest, 2014. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2014/7.) 58–61. o.
- Hausner* 2013. *Hausner Gábor*: Márs könyvet olvas. Zrínyi Miklós és a 17. századi hadtudományi irodalom. Budapest, 2013. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára)
- Horváth* 1987. *Horváth Zsolt*: Változatok és változások a Zrínyi-kultusz történetében (1918–1954). In: *Zrínyi-Dolgozatok IV.* (1987). Szerk. *Kovács Sándor Iván*. Budapest, 1987. 63–147. o.
- Militia et Litterae. Die beiden Nikolaus Zrínyi und Europa* 2009. *Militia et Litterae. Die beiden Nikolaus Zrínyi und Europa*. Hrsg. *Wilhelm Kühlmann – Gábor Tüskés* unter Mitarbeit *Sándor Bene*. Tübingen, 2009. (Frühe Neuzeit: Studien und Dokumente zur deutschen Literatur und Kultur im europäischen Kontext 141.)
- Molnár* 2012. *Molnár Antal*: A zágrábi püspökség és a magyarországi katolikus egyház a 17. században. Budapest, 2012. (METEM Könyvek 77.)
- Nagy – Hausner* 2011. *Nagy Levente – Hausner Gábor*: Raimondo Montecuccoli és a magyarok. *Hadtörténelmi Közlemények*, 124. (2011) 3. sz. 679–740. o.

- Pálffy* 2002. *Pálffy Géza: Horvátország és Szlavónia a 16–17 századi Magyar Királyságban. Fons (Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok)*, 9. (2002) 1–3. sz.: Tanulmányok a 60 éves Gecsényi Lajos tiszteletére, 107–121. o.
- Pálffy* 2004. *Pálffy Géza: Mellőzött magyarok? Hadikonferenciák ülésrendjei 1660–1662-ből és 1681-ből. Levéltári Közlemények*, 75. (2004) 1. sz. 47–63. o.
- Pálffy* 2007. *Pálffy Géza: Egy horvát–magyar főúri család a Habsburg Monarchia nemzetek feletti arisztokráciájában. A Zrínyiek határokon átívelő kapcsolatai. In: A Zrínyiek a magyar és a horvát történelmében. Szerk. Bene Sándor – Hausner Gábor. Budapest, 2007. 39–65. o.*
- Pálffy* 2010. *Pálffy Géza: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Budapest, 2010. (História Könyvtár. Monográfiák 27.)*
- Pálffy* 2013. *Pálffy Géza: Zrínyi Miklós nagy napja. A vati hadimustra 1663. szeptember 17-én. Pápa, 2013.*
- Pálffy* 2014. *Pálffy Géza: A hosszú 17. század új megvilágításban – a kiegyezések és kompromisszumok évszázada? In: Kompromisszumok a közép-európai politikai kultúrában. A Habsburg Történeti Intézet és a Budapesti Andrassy Egyetem Közép-Európa Tanulmányok Fakultásának 2012-es konferenciája. Szerk. Gerő András. Budapest, 2014. 11–19. o.*
- Perjés* 2003. *Perjés Géza: Gróf Zrínyi Miklós (1620–1664). In: A magyar hadtörténelem évszázadai. Szerk. Király Béla – Veszprémy László. Budapest, 2003. 109–122. o.*
- Politička, kulturna i društvena djelatnost Zrinskih i Frankopana u Hrvatskoj 2011. *Politička, kulturna i društvena djelatnost Zrinskih i Frankopana u Hrvatskoj. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Čakovcu 6. i 7. listopada 2010 / Political, Cultural and Social Activities of the Zrinskis and Frankopans in Croatia. Conference proceedings from the scientific conference held in Čakovec on 6 and 7 October 2010. Glavni ured. Juraj Kolarić. Čakovec, 2011.*
- Povijest obitelji Zrinski 2007. *Povijest obitelji Zrinski. Zbornik [radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu, 8-9 studenog 2004]. Ured. Zoran Ladić – Đuro Vidmarović. Zagreb, 2007. (Matica hrvatska, Biblioteka Zbornici i monografije)*
- R. Várkonyi* 2005. *R. Várkonyi Ágnes: Európai játéktér – magyar politika 1657–1664. In: Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére. Szerk. Hausner Gábor. Budapest, 2005. 577–614. o.*
- R. Várkonyi* 2010. *R. Várkonyi Ágnes: Európa Zrínyije. Válogatott tanulmányok. Budapest, 2010.*
- Sólyom – Nagy – Tarnóczyai* 2014. *Sólyom Márk – Nagy Lajos – Tarnóczyai Géza: Történelem. Tankönyv 6. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet. Budapest, 2014.*
- Susreti dviju kultura: Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti 2012. *Susreti dviju kultura: Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti. Zbornik radova. Ured. Sándor Bene – Zoran Ladić – Gábor Hausner. Zagreb, 2012. (Matica hrvatska, Biblioteka Zbornici 4.)*
- Toma* 2010. *Toma Katalin: Gróf Nádasdy III. Ferenc mecénási működésének társadalmi, anyagi és szellemi háttere. Századok*, 144. (2010) 4. sz. 853–872. o.

- Tusor* 2014. *Péter Tusor*: „Zrinius ipse desperat” – Die Korrespondenz von Erzbischof Lippay und Graf Porzia (1662–1663). In: Wiener Archivforschungen. Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas. Hrsg. *Zsuzsanna Cziráki – Anna Fundárek – Orsolya Manhercz – Zsuzsanna Peres – Márta Vajnági*. Wien, 2014. (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien Bd. X.)
- Zrínyi Miklós összes művei 2003. Zrínyi Miklós összes művei. Szerk. *Kovács Sándor Iván*. Budapest, 2003. (Magyar Remekírók, Új folyam)
- A Zrínyiek a magyar és a horvát historiában 2007. A Zrínyiek a magyar és a horvát historiában. Szerk. *Bene Sándor – Hausner Gábor*. Budapest, 2007.
- Zrínyi-Újvár emlékezete 2012. Zrínyi-Újvár emlékezete. Szerk. *Hausner Gábor – Padányi József*. Budapest, 2012.